

Shahid Rajaee Teacher Training University- Iran
Ontological Researches
semi-annual scientific journal
ISSN (print): 2345-3761 (online): 2676-4490
Type: Research

Vol.10, No. 19
Spring & Summer 2021

Journal Homepage: www.orj.sru.ac.ir

The Explication of the Most Important Components and Requisites of Meaningful Life

Bamanali Dehghan Monghabadi¹
Abdolkarim Ataee²
Mohamadali Heydari Mazrea Akhound³

Abstract

This study seeks to explain the concept of meaning of life and the components of meaningful life as well as meaningful materials based on the Holy Quran. For this purpose, while examining different views on this issue, the problem has been explained from a Quranic perspective by descriptive-analytical methods using verse analysis. According to previous studies, although in the Quran all three concepts of the meanings of life namely meaning as the value of life, meaning as the purpose of life and meaning as the meaning of function and the role of man in the world of creation is mentioned, what is evident is that the Quran considers the only meaning as the purpose of life, which is the meaning of real life, and accordingly introduces divine meeting and esteem as the meaning and purpose of

¹- Associate Professor. Yazd university, corresponding author badehghan@yazd.ac.ir

²- phd student. Yazd university Abdolkarimataee@yahoo.com

³- Assistant Professor. Yazd university heydari@yazd.ac.ir

Received: 22/04/2020

Reviewed: 07/09/2020

Revised: 06/05/2021

Accepted: 09/05/2021

human life. The main question of the research is based on what are the most important components affecting meaningful life and its materials from the perspective of the Holy Quran. Cognition, monotheistic attitude, faith, worship and its necessities, peace and contentment are the meaningful components of life that we have achieved during the research process.

Keywords: Quran, Meaning of Life, Meaningful Requisites, Meaning of the Meaning, Meaningful Life, Purpose of Creation.

Problem Statement

The meaning of life is such a major issue in human life that overshadows other issues in his life; how to answer this question has a decisive role in quality of human life and its overall direction. In the topic of the meaning of life, the reason and value and the end of human life as well as the semantic explanation of the meaning, life and also the semantics of the meaning of life are discussed. There is disagreement among thinkers about the semantics of meaning as well as the meaning of life and the meaning of meaning, so this issue has been explained with different approaches by the Christian priests and scholars, most of them from the religious points of view, while existentialist and analytical philosophers with a philosophical approach and finally the psychologists with an anthropological and psychological approach have explained this issue. The main question of this research is based on what are the most important components and requisites of meaningful life from the perspective of the Holy Quran, and what is the validity of philosophers' and psychologists' description of a meaningful life?

With this combination the meaning of life is one of the new topics that has been discussed in Europe during the last two centuries and many works have been written under this title; these include the works of Theodosius Metz, Richard Taylor, Susan Wolff, Alfred J. Eyre, and Trans Stacey. Some others, although not independent, have addressed this issue in their philosophical works, among whom we can mention Karl Jaspers, Kierkegaard, Heidegger and Nietzsche.

Method

In this article, a descriptive-analytical method has been used; in other words, first, by examining the available sources, the views on the issue of the meaning of life have been described, then by analyzing the verses of the Holy Quran, the components of meaningful life have been explained.

Findings and Results

The studies in this article show that human life is meaningful according to the Quran. Among the various meanings given to the concept of meaning in the additional combination of the meaning of life, it should be said that although all three meanings namely value, function and purpose are used in the Quran, the Quran prefers the meaning of purpose to other ones and uses the meaning of life as

the meaning of the purpose of life and also regards the purpose of human life as being close to God. About the concept of life, the Quran has used the interpretation of *good life* for a meaningful life, which consists of four dimensions of: attitude, tendency, character and method; the requirement for achieving a good life for a man is providing the components of attitude, tendency, character and method in his life; if any of these dimensions of human life is disturbed, his life in terms of meaning and moving in the direction of the goal, will be in trouble. Also, from the Quranic point of view, meaning has a rating concept, and every man tests the meaning of life according to their ability, and meaningful life with all its components will surely take place in the afterlife; however, in this intoxication of the world, some degree of it will happen to human beings.

The components we've achieved in this research for the realization of meaningful life in different dimensions of human life from the perspective of the Quran are: 1- Monotheistic attitude 2-Faith 3-Serving God 4-Cognition 5-Divine closeness to God and meaningful knowledge and its necessities are: : 1- Peace 2- Satisfaction

References

Azizi M and Zamani A, *A Study of Erwin Yalom's Perspective on the Relationship between Existential Concerns of Mortality and the Meaning of Life*, 2015 ;4(8);19-37; persian.

Dehghanpour A, *The meaning of life from Mulla Sadra's point of view*, Supervisor, Amir Diwani- Qom: Baqer al-Uloom University, 2011, Persian.

Edwards P, "*Meaning and Value of Life*", The encyclopedia of Philosophy, ed.: Paul Edwards New York: McMillan, Vol, 1967.

Metz Th, *New Developments in the Meaning of Life*, Philosophical Compass, 2007; 2(2);196-206.

Metz Th, *Recent Work on the Meaning of Life*, 2002; 781-814.

Shahid Rajaei Teacher Training University- Iran
Ontological Researches
semi-annual scientific journal
ISSN (print): 2345-3761 (online): 2676-4490
Type: Research

Vol.10, No. 19
Spring & Summer 2021

پژوهش‌های هستی‌شناختی
دو فصلنامه علمی
نوع مقاله: پژوهشی
سال دهم، شماره ۱۹
بهار و تابستان ۱۴۰۰
صفحات ۷۸-۵۳

تبیین اهم مؤلفه‌ها و لوازم معناداری زندگی

بمانعلی دهقان منگابادی^۱

عبدالکریم عطایی^۲

محمد علی حیدری مزرعه آخوند^۳

چکیده

این پژوهش به دنبال تبیین مفهوم معنای زندگی و تبیین مؤلفه‌های حیات معنادار و نیز لوازم معناداری بر اساس قرآن کریم است. بدین منظور، ضمن بررسی نظرات متفاوت پیرامون این موضوع، به روش توصیفی-تحلیلی به تبیین مسأله از منظر قرآن با استفاده از تحلیل آیات پرداخته شده است. بر اساس بررسی‌های انجام شده، هر چند در قرآن به هر سه مفهوم از معانی حیات یعنی معنا به مثابه ارزش زندگی، معنا به مثابه هدف زندگی و معنا به معنی کارکرد و نقش انسان در عالم خلقت، اشاره شده است، آنچه مشهود است این است که قرآن تنها معنا به مثابه هدف زندگی را به عنوان معنای زندگی حقیقی در نظر گرفته و بر همین اساس قرب و لقای الهی را به عنوان معنا و هدف حیات انسانی معرفی کرده است. سؤال اصلی پژوهش بر این مبنا استوار است که مهمترین مؤلفه‌های مؤثر بر حیات معنادار و لوازم آن از دیدگاه قرآن کریم چیست. شناخت، نگرش توحیدی، ایمان، عبودیت و لوازم آن، آرامش و رضایت، مؤلفه‌های معناداری حیات است که طی فرآیند تحقیق، بدان دست یافته‌ایم.

واژگان کلیدی: قرآن، معنای زندگی، لوازم معناداری، معنای معنا، حیات معنادار، هدف خلقت

badehghan@yazd.ac.ir

abdolkarimataee@yahoo.com

heydari@yazd.ac.ir

^۱ . دانشیار گروه علوم قرآن و حدیث دانشگاه یزد نویسنده مسئول

^۲ . فارغ التحصیل رشته تفسیر تطبیقی از دانشگاه یزد-

^۳ . استادیار گروه علوم قرآن و حدیث دانشگاه یزد-

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۲/۰۳

تاریخ داوری: ۱۳۹۹/۰۶/۱۷

تاریخ اصلاح: ۱۴۰۰/۰۲/۱۶

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۲/۱۹

۱- طرح مسأله

معنای زندگی مسئله‌ای کلان در حیات انسانی است که دیگر مسائل زندگی او را تحت-الشعاع قرار می‌دهد؛ چگونگی پاسخ‌گویی به این سؤال، در کیفیت زندگی انسان و مسیر کلی آن، نقشی تعیین‌کننده دارد. در مبحث معنای زندگی به چرایی و ارزش و سرانجام حیات انسانی و نیز تبیین معناشناختی معنا، حیات و نیز معناشناسی معنای زندگی پرداخته می‌شود. در باب معناشناسی معنا و نیز معنای حیات و معنای معنا، میان متفکران، اختلاف نظر وجود دارد و با رویکردهای گوناگون به تبیین این مسئله پرداخته شده‌است؛ از جمله کشیشان و علمای مسیحی، بیشتر از منظر دینی و فیلسوفان اگزیستانسیالیست و تحلیلی با رویکرد فلسفی و روان‌شناسان نیز با رویکرد انسان-شناختی و روان‌شناختی به تبیین این مطلب پرداخته‌اند. سؤال اصلی پژوهش بر این اساس استوار است که مهمترین مؤلفه‌ها و لوازم زندگی معنادار از منظر قرآن کریم چیست و توصیف فیلسوفان و روان‌شناسان از زندگی معنادار از چه اعتباری، برخوردار است؟ در این مقاله از روش توصیفی-تحلیلی استفاده شده‌است؛ بدین معنا که ابتدا با بررسی منابع موجود به توصیف نظرات پیرامون مسئله معنای زندگی پرداخته شده‌است، سپس با تحلیل آیات قرآن کریم مؤلفه‌های حیات معنادار، تبیین شده‌است.

۲- پیشینه تحقیق

معنای زندگی با این ترکیب، جزو مباحث جدیدی است که طی دو قرن اخیر در اروپا مورد بحث و بررسی قرار گرفته و آثار بسیاری با این عنوان نگارش یافته‌است؛ از جمله این آثار، می‌توان به تدئوس متز، ریچارد تیلور، سوزان ولف، آلفرد جی ایر، والتر ترانس استیس، اشاره کرد؛ برخی دیگر، اگرچه دارای اثر مستقلی در این زمینه نیستند، در آثار فلسفی خویش، این مسأله را از نظر گذرانده‌اند؛ از جمله این نویسندگان می‌توان به کارل یاسپرس، کرکگور، هایدگر و نیچه، اشاره کرد.

در میان محققان اسلامی ایرانی، سابقه این بحث به چند کتاب و مقاله که بیشتر ترجمه آثار غربی است و نیز چندین پایان‌نامه خلاصه می‌گردد؛ که از جمله آنها می‌توان به کتبی چون معنای زندگی، اعظم پویا (۱۳۸۶)، معنای زندگی، تأملی بر دیدگاه دین و

مکاتب بشری، علیرضا موقّق (۱۳۸۸)، معنای زندگی جمعی از نویسندگان و مترجمان (۱۳۸۹)، دین و معنای زندگی در فلسفه تحلیلی، محمدرضا بیات (۱۳۹۰) و پایان‌نامه - هابی همچون: معنای زندگی از دیدگاه ملاصدرا، علیرضا دهقان‌پور (۱۳۹۰)، معنای زندگی در نهج‌البلاغه، شیوا سلامت (۱۳۹۱)، بررسی انتقادی معنای زندگی از دیدگاه اگزستانسیالیسم الهی و اگزستانسیالیسم الحادی، میثم شادپور (۱۳۹۳)، بررسی عقلانی معنای زندگی با تکیه بر قرآن کریم، محمد مهدی قائمی (۱۳۹۳) و نیز مجله نقد و نظر (سال هشتم شماره اول و دوم بهار و تابستان ۱۳۸۲) اشاره کرد؛ همچنین، مقالاتی چون مؤلفه‌های مابعدالطبیعی معنای زندگی به روایت اروین یالوم، نوشته شهناز شایان‌فر و الهه قلعه (شایان فر، ۱۳۹۸)، بررسی دیدگاه اروین یالوم درباره ارتباط دغدغه‌های وجودی مرگ‌اندیشی و معنای زندگی نوشته میلاد عزیزی؛ امیرعباس علی زمانی (عزیزی، ۱۳۹۴) قرآن و معنا درمانی (عمرانی، ۱۳۸۸)، قرآن و معنای زندگی (سجادی، ۱۳۸۵)، معناداری در قرآن (فتح‌اللهی، ۱۳۸۷) از جمله مقالاتی هستند که در زمینه معنای زندگی با رویکرد دینی، قرآنی و اسلامی نگارش یافته‌اند. در همه این آثار، بیشتر به نقد و بررسی نظریات در زمینه معنای معنا، مفهوم حیات، جعلی یا کشفی بودن معنای زندگی و مباحثی از این دست پرداخته شده‌است و در هیچ‌کدام به تبیین مؤلفه‌ها و پیامدهای حیات معنادار پرداخته نشده‌است؛ در این مقاله سعی شده‌است با تکیه بر قرآن کریم به تبیین برخی لوازم بینشی، گرایشی و روشی حیات معنادار و نیز پیامدهای آن، پرداخته شود.

۳- دیدگاه‌ها درباره معناداری

اصولاً، برخی پرسش از معنای زندگی را بی‌معنا انگاشته‌اند. پوزیتیویست‌ها معتقدند از آنجا که معنای زندگی امری درونی است و صدق و کذب آن قابل تحقیق و ارزیابی به روش تجربی نیست، پرسش از معنای زندگی بی‌معناست (Metz, 2002, p 801) و برخی آن را اشتباه مقولی برشمرده‌اند. زیرا معتقدند زندگی نه هویت زبانی است و نه نماد و سمبل چیزی که بتوان معنا را به آن نسبت داد (پویا، ۲۰۰۷، ص ۱۹). برخی نیز معتقدند از آنجا که دست‌یابی به معنای زندگی در گرو شناخت خدا و انسان است و این

امر امکان‌پذیر نیست، بنابراین سؤال معنای زندگی بی‌جواب خواهد بود. عده‌ای نیز بر این باورند که نمی‌توان بر اساس هدف خداوند از خلقت انسان، به معنای زندگی پاسخ گفت زیرا که انسان موجودی عاقل و دارای آزادی اراده است و باید بر اساس عقل و اراده خود زندگی کند تا به معنای زندگی دست یابد (Nielsen, 2000, p 240)

معتقدین به معناداری حیات به طور کلی سه معنا را اراده کرده‌اند:

۱- **معنا به مثابه ارزش:** بدین معنا که ارزش‌های موجود در زندگی هر فرد انسانی را باید رده‌بندی کرد تا بتوان با تفکیک ارزش‌های متناسب با یک زندگی اخلاقی یا یک زندگی توأم با خوشبختی، ارزش‌های متناسب با معنای زندگی را تعیین کرد. در اینجا ارزش را در دو معنا به کار برده‌اند:

الف: احساس احترام و افتخار عظیم: چنان‌که متر ارزش زندگی را به احساس احترام و افتخار در زندگی تفسیر کرده و بر این باور است که هم به عنوان یک ناظر و هم به عنوان یک عامل می‌توان به جنبه‌هایی از زندگی، احساس احترام و افتخار عظیم کرد (Metz, 2001, p 150).

ب: تعالی و گذر از حدّ و مرزهای زندگی: چنان‌که نازیک ارزش زندگی را به گذر کردن هر فرد انسانی از حدّ و مرزهای محدود زندگی خویش و ایجاد ارتباط با چیزهای ارزشمندی تفسیر کرده‌است که فراتر از ارزش‌های زندگی اوست (Nozick, 1981, p 601).

قرآن این مفهوم از معنا را پذیرفته و آن را مورد توجه قرار داده‌است؛ قرآن ارزش‌های گوناگونی را برای زندگی انسانی مطرح کرده‌است؛ گاهی از زندگی عاقلانه به عنوان زندگی حقیقی یاد کرده و کسانی که خالی از عقلانیت هستند را از جرگه انسان‌ها بیرون دانسته‌است؛ اما در مورد ارزش‌هایی باید گفت که قرآن ارزش‌هایی و متعالی زندگی انسانی را عبودیت می‌داند و میزان ارزش‌مندی زندگی را بر اساس میزان عبودیت تعیین می‌کند. بنابراین وقتی از انبیای الهی به عنوان کسانی که زندگی‌شان در درجات بالای معناداری قرار دارد، یاد می‌کند، تعبیر عبد را به کار می‌برد و عبودیت، ارزشی است که تمام ارزش‌های زندگی انسانی ذیل آن تعریف می‌گردد.

۲. **معنا به مثابه هدف زندگی:** بدین معنا که هدف انسان از حیات چیست و تمام اعمال انسانی باید در راستای چه آرمانی قرار بگیرد؟ البته برخی بر این باورند که باید

میان هدف برای زندگی هر فرد انسانی و هدف در زندگی وی تفکیک کرد (Edwards, 1967, p 472). زیرا اگر مانند خداوند بتوان بر کلّ زندگی نوع انسان یا هر فرد انسانی اشراف داشت، می‌توان برای کلّ زندگی آنان هدف یا اهدافی را تعیین کرد و گرنه تنها می‌توان از هدف در زندگی سخن گفت. بنابراین نظریه‌های هدف زندگی، به دو بخش نظریه‌های مبتنی بر هدف خداوند برای زندگی هر فرد انسانی و هدف هر فرد انسانی در زندگی خویش تقسیم می‌شود. البته برخی از متفکران این حوزه مانند آیر، نیلسن و هیپورن با انتقاد از نظریه مبتنی بر هدف یا اهداف خداوند، بر این باورند که تنها از نظریه مبتنی بر هدف هر فرد انسانی می‌توان دفاع کرد (بیات، ۲۰۱۱، ص ۶۸-۶۶).

در باب مفهوم معنای زندگی به معنای هدف زندگی، آنچه از بررسی قرآن بر می‌آید این است که قرآن این مفهوم از معنای زندگی را مدنظر داشته و مطرح کرده‌است و در آیات بسیاری به هدف خلقت به طور عام و هدف زندگی انسان به طور خاص، اشاره کرده‌است و بر این اساس این مفهوم از معنای زندگی را پذیرفته‌است؛ در مورد محتوای هدف زندگی، باید گفت در قرآن اهداف گوناگونی برای زندگی انسان مطرح شده‌است که برخی از آنها مانند عبودیت و فلاح را می‌توان هدف مقدماتی نامید و از برخی دیگر همچون قرب و لقای الهی، می‌توان به عنوان هدف غایی و نهایی نام برد.

۳. معنای زندگی به معنای کارکرد زندگی: در این بخش با سؤالاتی از این قبیل روبرو هستیم: اینکه کارکرد زندگی انسان چیست و انسان چه جایگاهی در عالم دارد و چه نقشی را در این جهان برعهده گرفته‌است و این نقش به حیات او چه معنایی می‌بخشد و حیات انسانی را از پوچی نجات می‌دهد؟

در این باره باید گفت قرآن کارکرد زندگی انسان و نقش او در عالم را در آیه ۳۰ سوره بقره به خوبی بیان و نقش او را در عالم خلیفه الهی بودن معرفی کرده است؛ بدین ترتیب کارکرد زندگی انسان، ایجاب می‌کند که صفات الهی در خویش را در بالاترین درجه به ظهور برساند و تجلی‌گاه صفات الهی گردد؛ بر این اساس معنای زندگی او تجلی بخشیدن به صفات الهی و نمایندگی کردن از او در عالم است؛ بنابراین زمانی معنادار-بودن زندگی انسان، مفهوم پیدا می‌کند که توانایی ایفای این نقش درعالم را به بالاترین

درجه دارا باشد؛ در غیر این صورت زندگیش از معنا و حقیقت خالی می‌گردد و زندگی جز گذران اوقات چیزی نخواهد بود و ارزش دیگری ندارد.

مطابق آن چه از مجموع آیات قرآن برمی‌آید باید گفت هر چند قرآن، هر سه معنا از معنای زندگی را مطرح کرده و بدان پرداخته‌است، اما در مورد اینکه قرآن کدام معنا از معنای زندگی را پذیرفته و آن را اصل قرار داده‌است، باید گفت قرآن معنای زندگی به معنای هدف را غایه‌الغایات حیات انسانی قرار داده و دیگر معنای از معنای زندگی را در راستای هدف حیات قرار داده‌است؛ بدین معنا که قرآن در ابتدا نقش و کارکرد وجودی انسان در عالم خلقت را ایفای نقش خلیفه الهی بودن خویش معرفی کرده است که انسان از طریق عبودیت، این نقش خویش را به بهترین نحو به منصب ظهور می‌رساند؛ ولی غایت و هدف هر دو این‌ها، لقای الهی است و زندگی انسان در سایه دستیابی به لقای الهی، معنا پیدا می‌کند و عبودیت و خلیفگی‌ای که به لقا منتهی نگردد، قطعاً انسان را به معنا و هدف زندگی نخواهد رساند.

در یک تقسیم‌بندی دیگر، نظرات پیرامون معنای زندگی را می‌توان به سه دسته ماوراء‌ی طبیعت‌گرا، طبیعت‌گرا و غیر طبیعت‌گرا، تقسیم کرد.

۱- ماورای طبیعت‌گرا: نظریاتی هستند که برای معنادار شدن زندگی انسانی، وجود خدا و یا جاودانگی افراد انسانی به تنهایی و یا هر دو را ضروری می‌دانند. این نظرات بیشتر از سوی الهی‌دانان و فیلسوفان خدا باور و کسانی که به جاودانگی انسان باور دارند، مطرح شده است.

۲- طبیعت‌گرا: نظریاتی است که متفکران این نظریات معتقدند که در جهان مادی ارزش‌هایی وجود دارد که به وسیله آنها می‌توان به زندگی خویش معنا بخشید و برای معناداری زندگی نیازی به توسل جستن به ماوراء‌ی طبیعت نیست. البته این نظریات در تبیین مفهوم معنا و به عبارتی ارزش با یکدیگر اختلافاتی دارند و به تبع آن، در لوازم رسیدن انسان به معنای زندگی نیز با هم اختلافاتی دارند. این نظریات را در یک تقسیم‌بندی کلی می‌توان به دو دسته نظریات آفاقی و نظریات انفسی تقسیم کرد؛ صاحبان نظریات آفاقی بر این باورند که زندگی انسانی در ارتباط با امور طبیعی ارزشمندی که ورای خواسته‌ها و تمایلات فردی اوست، معنا می‌یابد و ارزش پیدا می‌کند؛ از جمله

مدافعان این نظریه می‌توان به شخصیت‌هایی چون جیمز لورنس، تدئوس متز، پیتر سینگر، اروینگ سینگر، جی دیوید ولمن، اشاره کرد (بیات، ۲۰۱۱، ص ۹۷-۱۲۰). در مقابل نظریات انفسی، معنای زندگی را در وجود خود فرد جستجو می‌کنند و تحقق زندگی ارزشمند را تابعی از خواسته‌ها، تمایلات و تصمیمات فرد و یا گروهی که فرد در میان آن‌ها زندگی می‌کند، می‌دانند. از جمله مدافعان این نظریه ویلیام جیمز، آلفرد جی آیر، برنارد ویلیامز، استفن داروال، ریچارد تیلور و هری فرانکفورت هستند (همان، ص ۸۴-۹۷).

۳- نظریه‌های ناطبیعت‌گرا: صاحبان این نظریه معتقدند که برای معنابخشی به زندگی انسانی، نیازی به باور به عالم ماوراء طبیعت و موجودات آن و امکانات و قابلیت‌های جهان مادی نیست بلکه تنها از طریق برخی پیش‌فرض‌های صرفاً عقلی، می‌توان به یک زندگی سرشار از معنا دست یافت؛ نظریه آزادی اراده جان مارتین فیشر و نیز معناداری وجودی رابرت اودی، از جمله این نظریات است (همان، ص ۱۲۱-۱۲۵).

بر اساس تقسیم‌بندی بالا، نظر قرآن در دسته نظریات ماوراء طبیعت‌گرای خدامحور جای می‌گیرد؛ بدین معنا که از منظر قرآن، معنای زندگی انسان در زندگی، حول محور هدفی که خدا برایش تعریف کرده‌است، می‌چرخد و زندگی انسان در صورتی به معنای حقیقی خویش می‌رسد که در راستای هدف خداوند تنظیم گردد و در غیر این صورت خالی از معنا خواهد بود.

یکی دیگر از سؤالات اساسی در حوزه معنای زندگی، کشفی و جعلی بودن معنای زندگی است؛ بدین معنا که بر فرض پذیرش معنای زندگی چگونه می‌توان به معنای زندگی دست یافت؟ در این خصوص نیز میان متفکران حوزه معنای زندگی، اختلاف نظر وجود دارد؛ برخی معنا را کشفی می‌دانند؛ در میان قائلان به کشفی بودن معنای زندگی، برخی با نفی هدفمند بودن عالم خلقت و به تعبیری با نفی هدف کیهانی به دنبال معنای قراردادی و درون‌زاد هستند؛ چنان‌که نیچه با استناد به اراده پولادین، نجات انسان را در گرو مبارزه‌ای قهرمانانه که خواست قدرتمندان است، می‌داند (استیس، ۲۰۰۳، ص ۱۰۸-۱۲۳). برخی نیز چون راسل، بازگشت به روحیه علمی را کارگشا می‌دانند (موسوی، ۲۰۰۳، ص ۲۲۸-۲۲۶). والتر تی. استیس نیز هدف کیهانی را توهم بزرگ

می‌داند و بر رهایی از آن تأکید دارد؛ وی بالا بردن سطح فرهنگ و آموزش زندگی سعادتمندانه و دل‌بستگی به توهم‌های کوچک سعادت‌زا از جمله توهم عشق، قدرت، شهرت و ... را تأمین‌کننده رضایت زندگی می‌داند (استیس، ۲۰۰۳، ص ۱۲۳-۱۰۸).

دیدگاه دوم، پیشنهاد کسانی است که خدا را قبول دارند ولی برای یافتن معنای زندگی، بیش از مطالعه کیهان و اهداف کیهانی، سراغ مطالعات روان‌شناختی می‌روند و پاسخ معنای زندگی را در وجود انسان می‌جویند. از جمله این متفکران، می‌توان تولستوی و ویکتور فرانکل را نام برد. فرانکل، معنایابی را خواسته فطری انسان برمی‌شمرد و ناکامی در این مسیر را عامل روان‌رنجوری انسان می‌داند (همان، ص ۱۲۱-۱۲۲). بر اساس این دیدگاه، در این عالم، معنایی بیرون از وجود انسان برای زندگی وجود ندارد. بنابراین انسان، خود باید از درون معنایی برای آن بیابد و از آنجایی که انسان‌ها هر کدام ویژگی‌های خاص خود را دارند، پس به تعداد همه انسان‌ها، می‌توان معنای زندگی جعل نمود (سلامت، ۲۰۱۲، ص ۱۹-۲۰).

آنچه از بررسی قرآن بر می‌آید این است که اولاً قرآن فرایند عالم را یک فرایند کاملاً هدف‌مند می‌داند که همه موجودات در آن، به دنبال تحقق هدف عالم، در تکاپو هستند؛ بالطبع انسان نیز به عنوان یکی از موجودات عالم، موجودی هدف‌مند است و خداوند از آفرینش او هدف خاصی را دنبال کرده‌است. بر اساس این نظریه، انسان باید هدف خداوند را کشف کند و نمی‌تواند خودسرانه و بدون توجه به هدف خداوند از آفرینش، به جعل هدف و ارزش برای زندگی خویش مبادرت ورزد. زیرا که از منظر قرآن، انسان‌ها به دلیل علم محدودی که دارند، قادر به شناخت هدف و ارزش زندگی خویش، مستقل از علم الهی نیستند؛ به این دلیل، طبق نظر قرآن، معنای زندگی، امری کشفی است که از طریق بررسی قرآن و روایات اهل بیت، می‌توان بدان دست یافت و در جهت تحقق بخشیدن آن در زندگی خویش، تلاش کرد.

یکی دیگر از مباحث مهم در حوزه معنای زندگی، مفهوم حیات در ترکیب اضافی معنای زندگی است؛ بدین معنا که مفهوم زندگی در این ترکیب چه بخشی از زندگی انسان را شامل می‌گردد؟ آیا منظور از زندگی، حیات زیستی و بیولوژیکی انسان است یا معنای دیگری از زندگی در اینجا مراد است؟ آیا این مفهوم زندگی، تنها، بخش‌های ارادی حیات

انسانی را در برمی‌گیرد یا تمام بخش‌های حیات انسانی اعم از ارادی و غیر ارادی را در بر می‌گیرد؟

در این باره، قرآن مراحل مختلفی را برای حیات بیان کرده است که عبارتند از: حیات نباتی، حیات حیوانی و حیات انسانی؛ معنای زندگی، تنها در مورد حیات انسانی به کار می‌رود، اما سؤال اصلی در اینجاست که قرآن کدام بخش حیات انسانی را دارای معنا و هدف می‌داند یا به عبارتی کدام بخش حیات انسانی را اصیل می‌داند که بتوان معنا و هدف زندگی را در مورد آن به کار برد؟

مطابق آنچه از آیات قرآن بر می‌آید، حیات انسانی در گرو حیات روحی او دانسته شده است و حیات مادی انسان، تنها از این جهت که مرکب تعالی روحی اوست، دارای ارزش و اهمیت است و گرنه از منظر قرآن حیات مادی او ارزش مستقل ندارد. این که در قرآن این بعد از حیات انسانی با تعبیر دنیا معرفی شده است، دلیل بر پستی و بی‌ارزش بودن آن از منظر قرآن دارد؛ همچنین به کارگیری تعبیری چون لهُو و لعب و یا متاع در مورد حیات دنیوی، همه و همه دلیل محکمی بر بی‌ارزش بودن این بعد از زندگی انسانی دارد. اما در مورد سرآغاز حیات انسانی، برطبق آنچه از قرآن به دست می‌آید، می‌توان گفت حیات انسانی در سایه پاسخ‌گویی به ندای خداوند برای پرستش و بندگی او شروع می‌گردد؛ چنان که قرآن در این باره می‌فرماید: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید، پاسخ گویند خدا و رسول را آن هنگام که شما فرا می‌خوانند به آن چه شما را زنده می‌کند».

بر اساس این آیه، حیات انسانی به معنای حقیقی قرآنی آن از زمانی شروع می‌گردد که به ندای دعوت خداوند پاسخ مثبت دهد، در غیر این صورت از حیات حقیقی برخوردار نمی‌شود.

این که در آیه (انعام/۱۲۲) محتوای دعوت انبیاء را چیزی معرفی می‌کند که انسان‌ها را زنده می‌کند نیز به همین مسئله اشاره دارد که از منظر قرآن حیات انسانی مفهوم خاصی دارد.

این که حیات انسانی را دایره مدار ایمان به خدا دانسته و کافران را از دایره حیات خارج کرده‌است، دلالت بر همین امر دارد.

با توجه به آیات بالا، حیات معنادار، تنها در سایه خداوند و پاسخ به دعوت او تحقق پیدا خواهد کرد و زمانی که انسان زندگی خویش را در جهت تحقق هدف الهی از خلقت جهان و انسان تنظیم کند، می‌تواند مدعی شود که زندگی از معنا سرشار شده است؛ در غیر این صورت زندگی انسان خالی از معنا خواهد بود. در ادامه به تبیین برخی از مؤلفه‌های حیات معنادار قرآنی پرداخته و در پایان نیز به برخی از پیامدهای آن اشاره خواهد شد.

۴- حیات معنادار از دیدگاه قرآن

در این بخش، قبل از تبیین مؤلفه‌های حیات معنادار و پیامدهای آن، ذکر مقدمه‌ای کوتاه در باب معنای زندگی در قرآن و برخی مباحث مقدماتی آن ضروری به نظر می‌رسد.

در قرآن کریم با تعبیر مختلفی به مسئله معنای زندگی اشاره شده است. گاهی در قالب تعبیری همچون عقبی‌الدار (رعد/۲۴) و سوء‌الدار (رعد/۲۵ و ۴۲) به زندگی توأم با معنا و زندگی خالی از معنا اشاره شده است. گاهی با تعبیر بئس‌المهاد (رعد/۱۸) و حسن‌مأب (رعد/۲۹) به طور ضمنی به این مسئله اشاره شده است. گاهی در این مورد تعبیر «فوز عظیم» (بنگرد: نساء/۱۳، مائده/۱۱۹، توبه/۸۹، یونس/۶۴، نور/۵۲، احزاب/۷۱، صافات/۶۰، غافر/۹، دخان/۵۷، جاثیه/۳۰، فتح/۵، حدید/۱۲، صف/۱۲، تغابن/۹، نبأ/۳۱، بروج/۱۱) به کار رفته است. گاهی تعبیر فلاح و مشتقات آن در مورد زندگی معنادار استفاده شده است (بنگرد: بقره/۵، آل عمران/۱۰۴، ۲۰۰، مائده/۳۵، ۹۰، ۱۰۰، اعراف/۶۹، انفال/۴۵، توبه/۸۸، یونس/۱۷، یوسف/۲۳، حج/۷۷، نور/۳۱، قصص/۶۷، روم/۳۸، مجادله/۲۲، حشر/۹، جمعه/۱۰، تغابن/۱۶، شمس/۹) گاهی تعبیر تقوا و مشتقات آن در این مورد به کار رفته است (بنگرد: بقره/۲۱، ۶۳، ۱۷۹، ۱۸۳، ۱۸۷، انعام/۵۱، ۶۹، اعراف/۶۳، ۱۶۴، ۱۷۱، طه/۱۱۳، لقمان/۵، زمر/۲۸) برخی از آیات، گاهی زندگی خالی از رنج و تعب را زندگی معنادار دانسته است (حجر/۴۸). گاهی عبادت را به عنوان معنای زندگی در نظر گرفته است (بنگرد: مریم/۹۳، علق/۸). گاهی نیز بازگشت به سوی خداوند را به عنوان معنای زندگی مطرح کرده است. بنگرد:

(اعراف/۱۷۴، روم/۴۱، لقمان/۱۴، ۱۵، سجده/۱۱، ۲۱، احقاف/۲۷، نجم/۴۲) و در برخی نیز لقای الهی را به عنوان هدف و معنای نهایی زندگی انسانی بیان کرده است (بنگرید: هود/۲۹، کهف/۱۱۰، سجده/۱۰، انشقاق/۶).

نکته قابل توجه و محوری در همه این تعبیر، توجهی است که به خداوند شده است؛ این وجه مشترک همه تعبیر، بیان گر آن است که به طور یقینی از منظر قرآن، زندگی انسان‌ها تنها در سایه توجه به خداوند معنا پیدا می‌کند و هرگونه غفلت از او، زندگی انسان را از معنا خالی می‌کند و به سمت پوچی می‌کشانند. از منظر قرآن، زندگی انسانی دو نشئه دارد، یکی نشئه حیات دنیوی و یکی نشئه حیات اخروی که در آیات بسیاری این مسئله مورد تأکید قرار گرفته است. بر همین اساس، زندگی انسانی دارای دو بعد دنیوی و اخروی است و این دو بعد با یکدیگر ارتباط تنگاتنگی دارد و نوع زندگی دنیوی انسان، حیات اخروی او را می‌سازد. در ادامه به تبیین برخی مؤلفه‌ها و پیامدهای حیات معنادار بر اساس قرآن کریم خواهیم پرداخت.

۴-۱- مؤلفه‌های حیات معنادار

با توجه به آنچه که در مقدمه گفته شد، ما در این بخش به تبیین برخی از مؤلفه‌های حیات معنادار انسانی از منظر قرآن در چهار بعد حیات انسانی یعنی نگرش، گرایش، منش و روش خواهیم پرداخت. ابتدا مؤلفه‌ها به عنوان مقدمه‌ای برای تبیین مفهوم نگرش، گرایش، منش و روش، مورد ارزیابی قرار خواهد گرفت و سپس به بیان برخی مؤلفه‌های حیات معنادار خواهیم پرداخت.

منظور از نگرش در این مقاله عبارت از دیدگاهی است که انسان نسبت به کلّ جهان خلقت و هدف آن به طور کلی و نیز جایگاه و هدف زندگی انسانی به طور خاص دارد (مطهری، ۱۹۹۶، ص ۶۴). بر این اساس، لازمه دست‌یابی به حیات حقیقی در وهله اول، ناظر به تصحیح بعد نگرشی انسان است.

منظور از گرایش، تمایلات و گرایش‌های درونی انسان است که منشأ آن قلب اوست (همو، ۲۰۰۹، ج ۳، ص ۵۰۱-۴۹۲). بر این اساس، یکی دیگر از ابعاد زندگی انسانی که در دست‌یابی و عدم دست‌یابی به معنای زندگی نقش کلیدی دارد، گرایش قلبی اوست؛

چنان‌چه انسان گرایش‌های قلبی خویش را در مسیر صحیح خویش تنظیم نکند، از دست-یابی به حیات معنادار باز خواهد ماند.

منظور از منش در این مقاله، بعد رفتاری زندگی انسانی است؛ بدین معنا که از منظر رفتاری، حیات انسانی باید از چه مؤلفه‌هایی برخوردار باشد تا بتوان از حیاتش با عنوان حیات معنادار سخن گفت؟

یکی دیگر از ابعاد زندگی انسانی که باید در جهت حیات معنادار و حقیقی تنظیم گردد و چنان‌چه این امر تحقق پیدا نکند، حیات انسانی از معیارها و لوازم حیات حقیقی دور می‌گردد، بُعد روش است؛ بدین معنا که انسان باید زندگی خویش را در سه بعد بینش، گرایش و منش، براساس روش صحیحی تنظیم کند (ساروخانی، ۱۹۹۶، ج ۱، ص ۲۴). به عبارتی بعد روش، ناظر به هر سه بعد دیگر زندگی انسانی است و فرد در هر سه بعد دیگر زندگی خویش، باید روش‌مند عمل کند. مهمترین مؤلفه‌ها عبارتند از:

۴-۱-۱- شناخت

یکی از مؤلفه‌های حیات معنادار از منظر قرآن، تنظیم همه ابعاد زندگی بر اساس شناخت و معرفت است. این که در قرآن از کسانی که لوازم شناخت خود را به کار نمی‌گیرند، همچون کسی که در قبر قرار گرفته یاد شده است، بیانگر نقش شناخت و معرفت در حیات حقیقی قرآنی است. (فاطر/۲۲)

همچنین در آیه ۷۹ سوره اعراف عدم به کارگیری وسایل شناختی را موجب دور شدن از حیات انسانی معرفی و این چنین افرادی را از نظر درجه حیات، دون حیوانات معرفی کرده است.

در آیه ۱۰ سوره ملک هم به طور ضمنی مؤلفه حیات حقیقی را عقلانیت و گوش دادن به دعوت حق، عنوان کرده است.

تمام آیاتی که در آنها به دیدن جهان آفرینش و مظاهر آن و نیز توجه به آیات آفاقی و انفسی توصیه شده است، در جهت تنظیم بعد بینشی انسان بر اساس شناخت و معرفت است. (بنگرید: حج/۶۳، ۶۵، نور/۴۱، ۴۳، فرقان/۴۵، لقمان/۲۹، ۳۱۲، فاطر/۲۷، زمر/۲۱،

نحل/۷۹، اسراء/۹۹، شعراء/۷، نمل/۸۶، عنکبوت/۱۹، سجده/۲۷، یس/۷۱، فصلت/۱۵، احقاف/۳۳)

تمام آیاتی که در آن‌ها به تعقل رفتاری (بنگرید: بقره/۴۴، ۷۳، ۷۶، ۲۴۲ آل عمران/۶۵، ۱۱۸، انعام/۳۲، ۱۵۱، اعراف/۱۶۹، یونس/۱۶، ۱۰۰، ۴۲، هود/۵۱، یوسف/۲، ۱۰۹، انبیاء/۱۰، ۶۷، مومنون/۸۰، نور/۶۱، شعراء/۲۸، قصص/۶۰) و عدم حرکت بر اساس ظن و گمان (بنگرید: جائیه/۲۴، نجم/۲۸) و نیز پیروی از نیاکان و نیز بزرگان بدون تعقل و همچنین عدم پیروی از هوا و هوس دستور داده، ناظر به رعایت شناخت در بعد منش و رفتاری حیات انسانی است.

تمامی آیاتی که در آن از افراد برای باورهای خویش، استدلال خواسته شده است، ناظر به تنظیم بعد گرایشی انسان بر اساس شناخت و معرفت حقیقی است (بنگرید: بقره/۱۱۱، انبیاء/۲۴، نمل/۶۴، قصص/۷۵).

۴-۱-۲- توحید

یکی از مؤلفه‌های حیات معنادار، دستیابی به نگرش توحیدی است؛ این به معنای لزوم اعتقاد انسان به خدای تعالی، ربّ همهٔ اشیای عالم است؛ خدایی که غیر از او در همهٔ عالم، ربّی وجود ندارد و انسان باید به تمام معنای کلمه تسلیم او شود و حق ربوبیت او را ادا کند و دلش جز برای او خاشع نگردد، بدنش جز در برابر او خضوع نکند، خضوع و خشوعش تنها در برابر او - جل جلاله - باشد و در واقع، بینش توحیدی اصلی است که تمام دستورات و معارف قرآنی بدان بر می‌گردد (طباطبایی، ۱۹۸۱، ج ۱۰، ص ۲۰۰). در قرآن، به ابعاد گوناگونی از این نگرش اشاره گردیده است که از جمله آن‌ها می‌توان توحید در خالقیت، توحید در حاکمیت، توحید در رازقیت، توحید در ربوبیت را نام برد. اما می‌توان گفت تمام ابعاد توحید در راستای توحید در ربوبیت قرار می‌گیرد و آن این است که انسان بداند که عالم و از جمله وجود انسان تحت حاکمیت و ربوبیت خدای یگانه قرار دارد؛ بنابراین انسان باید حیات خویش را به گونه‌ای تنظیم کند که در راستای تحقق ربوبیت الهی و هدفی که او برای زندگی انسان در نظر گرفته است، قرار بگیرد. این نوع نگرش، برخی پیامدهای رفتاری در زندگی انسانی را به دنبال دارد؛ از جمله این‌که

انسان در زندگی، خود را بنده خدا می‌داند و جز در محضر او و تمام کسانی که او دستور داده است، کرنش و تعظیم نمی‌کند؛ همچنین در دست‌یابی به مقاصد خویش از هر ابزار و وسیله‌ای بهره نخواهد جست؛ به این جلوه‌های رفتاری به ترتیب، توحید در عبادت و توحید در استعانت گفته می‌شود.

۳-۱-۴- ایمان

در بعد گرایشی انسان، یکی از مؤلفه‌های مهم معناداری زندگی، ایمان است؛ بدین معنا که انسان پس از آن که در بعد بینشی به وجود خدای یگانه و ربوبیت مطلقه‌اش در جهان آفرینش پی برد، باید به او ایمان آورد و خود را در پناه او قرار دهد؛ در صورتی که تحقق این مهم، فرد می‌تواند ادعا کند که در بعد گرایشی، زندگی خویش را در مسیر هدف و معنای حقیقی حیات انسانی قرار داده است.

آیه سوم سوره بقره در تبیین ویژگی‌های متقین، اولین پارامتر حیات زندگی آن‌ها را ایمان معرفی کرده است؛ در سراسر قرآن نیز از کسانی که در مسیر هدف خلقت و حیات حقیقی انسانی گام برداشته‌اند، با تعبیر «الذین آمنوا» که ناظر به بعد گرایشی حیات انسانی است یاد شده است؛ این‌ها بیان‌گر نقش و جایگاه این مؤلفه در حیات معنادار انسانی است.

اینکه در قرآن همیشه تعبیر امنوا را قبل از عمل صالح به کار رفته است، بیان‌گر اولویت بعد گرایشی وجود انسانی در مقابل بعد رفتاری و منشی اوست؛ بر همین اساس، قرآن اهل نفاق را که اعمال صالح ظاهری از آنان سر می‌زند، به دلیل وجود اختلال در بعد گرایشیشان از حیات حقیقی دور دانسته است.

آیه ۲۲ سوره اسراء لازمه دست‌یابی به حیات حقیقی اخروی را ایمان معرفی کرده است. همه این آیات، بیان‌گر نقش بی‌بدیل بعد گرایشی انسان در دست‌یابی به حیات حقیقی و معنادار از یک طرف و نقش مهم و کلیدی ایمان در تحقق حیات حقیقی انسان در این بعد از زندگی او است.

آیه ۵۵ سوره انفال کافران را به دلیل عدم ایمانشان به عنوان بدترین جنبندگان معرفی کرده است؛ گویی آنان با کفرشان از حیات انسانی خارج گشته‌اند. چنان که می‌فرماید: «یقیناً بدترین جنبندگان نزد خداوند کسانی هستند که کافر شدند و ایمان نمی‌آورند.» آیه ۱۲ سوره محمد بهره‌گیری از نعمات دنیا بدون باور به خداوند را حیات حیوانی نامیده است؛ گویی از منظر قرآن، حیات خالی از ایمان، حیات انسانی نیست و از حقیقت حیات بهره‌ای ندارد چنان که می‌فرماید: «و کسانی که کافر شدند، همواره سرگرم بهره‌گیری از دنیایند و می‌خورند همان گونه که حیوانات می‌خورند...». به طور کلی باید گفت ایمان قرآنی، ایمان به خداوند، آخرت، تمام انبیا و کتب الهی و نیز ایمان به ملائکه را شامل می‌گردد (بقره/۲۸۵).

۴-۱-۴- عبودیت

مهم‌ترین و کلیدی‌ترین مؤلفه منشی حیات انسانی، عبودیت است؛ بدین معنا که انسان خود را بنده خداوند بداند و تمام حرکات و سکنات خویش را در جهت تحقق عبودیت در بالاترین سطح آن تنظیم کند. زیرا از منظر قرآن، حیات انسان زمانی معنا پیدا می‌کند و از یک طرف هدفمند می‌گردد که هدفش را در مسیر هدف کل عالم خلقت تنظیم کند؛ از آنجائی که هدف کل عالم خلقت در مسیر عبودیت قرار گرفته است. بنابراین زندگی انسان، تنها در صورتی به معنای قرآنی آن معنار دار می‌گردد که در مسیر عبودیت تنظیم گردد و هر چه زندگی انسان از عبودیت خالی گردد، به سمت بی‌معنایی و پوچی خواهد رفت.

آیه ۳۰ سوره فجر کسانی را که به لقای او نائل گشته و به سوی او بازگشته‌اند، با تعبیر عباد خطاب کرده‌است؛ همین آیه به خوبی نشان می‌دهد مؤلفه‌ای که حیات انسان را معنادار کرده و او را به معنای زندگی در بالاترین سطح آن می‌رساند، عبودیت و بندگی است؛ این عبودیت و بندگی در ضمن انجام بسیاری از امور تحقق پیدا می‌کند که همه آن امور را می‌توان در ذیل عنوان عبودیت جمع کرد.

تعابیر مختلفی که قرآن در مورد عباد خویش به کار برده‌است از قبیل مؤمنین، محسنین، متقین، صابرين، شاکرین، مقیمین صلاة، موتون زکات و غیره، همه و همه

تعبیری است که هرکدام به جنبه‌ای از عبودیت انسان اشاره دارد؛ برخی ناظر به بعد اجتماعی، برخی ناظر به بعد اقتصادی، برخی ناظر به بعد فردی، برخی ناظر به بعد سیاسی هستند اما تمام این عناوین، ذیل عنوان عبد بودن جای می‌گیرند و وقتی فرد در تمام ابعاد زندگی خویش معنای زندگی را تحقق بخشید و به هدفی که خداوند متعال در آن بعد برای فرد تعریف کرده‌است، به طور کامل دست یافت، می‌توان از او با عنوان عبد یاد کرد. چنان‌که در آیات بسیاری از انبیای الهی به عنوان کسانی که به اوج حیات معنادر در بعد منشی و رفتاری آن دست یافته‌اند با تعبیر عبد یاد شده است؛ به عنوان مثال، در آیه ۳ اسرا در توصیف نوح به عنوان یکی از کسانی که از منظر قرآن به معنای زندگی دست یافته، تعبیر عبد شکور به کار رفته‌است: «مسلماً او بنده ای بسیار سپاس گزار بود».

عیسی نیز در معرفی خود به علمای یهود در هنگام تولد، خویش خود را عبدالله نامیده- است و می‌فرماید: «یقیناً من بنده خدا هستم که به من کتاب داده است...» (مریم/۳۰) همچنین در آیه ۳۰ سوره ص در معرفی سلیمان، با تعبیر عبد از ایشان یاد شده‌است و آیه ۴۴ سوره ص نیز حضرت ایوب را بنده خدا خوانده است. البته بر اساس آیات قرآن، این مؤلفه، ذو مراتب است و افراد بر حسب توانایی (بقره/۲۸۶) و بر حسب سعیشان (نجم/۳۹) به مراتبی از عبودیت دست می‌یابند.

۴-۱-۵- قرب به خدا

عالی‌ترین مرحله و در حقیقت غایت حیات معنادر از دیدگاه قرآن، قرب الهی است؛ خداوند در آیات یا أَيَّتَهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً فَادْخُلِي فِي عِبَادِي وَادْخُلِي جَنَّتِي (فجر، ۲۷-۳۰) وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاصِرَةٌ إِلَىٰ رَبِّهَا نَاطِرَةٌ (قیامت، ۲۲-۲۳) فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِيكٍ مُّقْتَدِرٍ (قمر، ۵۵) به این مرحله اشاره کرده است. نگرش توحیدی، ایمان، عبودیت و شناخت، مقدمه قرب الهی هستند. این مهم در آیه و مَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ (ذاریات/۵۶) به وضوح بیان شده است.

۴-۲- لوازم معناداری

مهمترین لوازم حیات معنادار، آرامش و رضایت است. در ادامه به تفصیل به بیان و بررسی هر یک پرداخته می‌شود:

۱-۲-۴- آرامش

از مهمترین لوازم معناداری حیات معنادار، آرامش و اطمینان است؛ بدین معنا که از منظر قرآنی کسی که خود را به زیور ایمان بیاراید و بر اساس همان ایمان زندگی خویش را در بعد عملی و منشی تنظیم کند، چنان آرامشی از طرف خداوند، وجودش را در بر می‌گیرد که برای کسی دستیابی به آن، امکان‌پذیر نیست؛ چنان‌که خداوند از انزال سکینه‌اش بر اهل ایمان سخن گفته‌است. در تأیید این مهم، می‌توان به درخواست ابراهیم علیه‌السلام در احیای مردگان اشاره کرد؛ هنگامی‌که خداوند از دلیل چنین درخواستی از ایشان پرسید، وی دلیل درخواست خویش را ایجاد اطمینان قلبی بیان کرد. بنابراین در صورت عدم وجود اطمینان، آن هم در بالاترین درجه آن‌که اطمینان قلبی است در وجود انسان، حرکتش در مسیر زندگی معنادار، دچار اختلال می‌گردد. همچنین این‌که قرآن اهل ایمان را به تحصیل اطمینان قلبی از طریق ذکر الهی دعوت کرده است، نشان‌گر آن است که لازمه برخورداری و حرکت در مسیر حیات معنادار، ایجاد اطمینان قلبی در وجود انسانی است.

از دیگر آیاتی که بیان‌گر نقش بی‌بدیل این مهم در حیات معنادار است آیه ۲۹ سوره فجر است؛ در این آیه، از کسی که آماده دخول در جنت الهی است و در خیل بندگان خداوند جای گرفته و به حیات حقیقی دست یافته‌است، با تعبیر نفس مطمئنه یاد شده است.

همچنین تمامی آیاتی که در آن تعبیر «لا خوف علیهم و لا هم یحزنون» برای کسانی که در مسیر حیات حقیقی حرکت می‌کنند، دلیل روشنی بر نقش کلیدی این مؤلفه، در دستیابی به حیات معنادار است.

۲-۲-۴- رضایت

یکی دیگر از لوازم معناداری حیات معنادار، رضایت است؛ بدین معنا که با دست‌یابی انسان به هدف و معنای زندگی در پرتوی حیات قرآنی، رضایت‌مندی وی از زندگی، حاصل می‌شود و این رضایت دوطرفه است؛ بدین معنی که هم انسان از زندگی خویش رضایت دارد و نسبت به نعماتی که بدان دست‌یافته و از آن‌ها در زندگی خویش بهره‌مند شده است راضی است و هم خداوند که هدف زندگی او را ترسیم کرده از تلاش او ابراز رضایت می‌کند که در آیه ۲۸ سوره فجر به‌خوبی به این مطلب اشاره گردیده است. آیه ۲۱ سوره حاقه نیز مؤلفه حیات حقیقی را رضایت‌عنوان کرده است؛ آیه ۸ سوره بینه نیز یکی از مؤلفه‌های حیات اخروی را که از منظر قرآن حیات حقیقی است، رضایت دانسته است؛ چنان‌که در آیه ۷ سوره قارعه نیز به همین مطلب اشاره شده است.

۴- نتیجه‌گیری

بررسی‌ها در این مقاله، بیان‌گر معنادار بودن زندگی انسان از نظر قرآن است. در میان معانی گوناگونی که برای مفهوم معنا در ترکیب اضافی معنای زندگی گفته شده است، باید گفت هرچند در قرآن هر سه معنا یعنی ارزش، کارکرد و هدف به‌کار رفته است، ولی قرآن از میان این مفاهیم معنای هدف را بر دیگر معنای ترجیح داده و معنای زندگی را به معنای هدف زندگی به‌کار برده است و هدف زندگی انسان را نیز قرب و لقای الهی بیان کرده است. در مورد مفهوم حیات نیز قرآن برای زندگی معنادار تعبیر حیات طیبه را به‌کار گرفته که این حیات از چهار بعد نگرش، گرایش، منش و روش تشکیل شده - است؛ لازمه دست‌یابی به حیات طیبه آن است که انسان مؤلفه‌های نگرشی، گرایشی، منشی و روشی آن را در زندگی خویش فراهم آورد؛ در صورتی که هرکدام از این ابعاد زندگی انسان دچار اختلال گردد، حیات او از جهت معناداری و حرکت در مسیر هدف دچار مشکل خواهد شد. همچنین از منظر قرآن معنا، مفهومی ذو مراتب است و انسان‌ها هرکدام برحسب توانایی خویش به میزانی از معنای حیات دست می‌یابند و حیات معنادار با تمام مؤلفه‌های آن به‌طور حتم در حیات اخروی به وقوع خواهد پیوست؛ هرچند در این نشئه دنیا نیز مراتبی از آن برای انسان‌ها به وقوع خواهد پیوست.

مؤلفه‌هایی که در این تحقیق برای تحقق حیات معنادار در ابعاد مختلف حیات انسانی از منظر قرآن بدان دست یافتیم عبارت است از: ۱. نگرش توحیدی ۲. ایمان ۳. عبودیت ۴. شناخت ۵. قرب الهی و معرفت و لوازم معناداری عبارت است از: ۱. آرامش ۲. رضایت

مشارکت نویسندگان

نویسنده اول در پیشنهاد موضوع و معرفی منابع خصوصاً منابع لاتین نقش داشته‌است. نویسنده دوم در نگارش مقاله نقش داشته‌است و نویسنده سوم بازنگری و ویرایش نهایی مقاله را به عهده داشته‌است.

تشکر و قدردانی

این تحقیق مستخرج از رساله دانشجوی دانشگاه یزد است و از این جهت از دانشگاه یزد به عنوان حامی معنوی تحقیق تشکر و قدردانی می‌شود.

تعارض منافع

هیچ گونه تعارض منافع توسط نویسندگان بیان نشده است.

منابع و مأخذ

- Azizi M and Zamani A, *A Study of Erwin Yalom's Perspective on the Relationship between Existential Concerns of Mortality and the Meaning of Life*, 2015 ;4(8);19-37; persian.
- Bayat, M, *Religion and the meaning of life in analytic philosophy*, Tehran: University of Religions and Religions Publications, 2011, Persian.
- Dehghanpour A, *The meaning of life from Mulla Sadra's point of view*, Supervisor, Amir Diwani- Qom: Baqer al-Uloom University, 2011, Persian.
- Edwards P, "Meaning and Value of Life", *The encyclopedia of Philosophy*, ed.: Paul Edwards New York: McMillan, Vol, 1967
- Ghaemi M, *Rational study of the meaning of life based on the Holy Quran*, Baqir al-Uloom University, 2014, Persian.
- Metz Th, *New Developments in the Meaning of Life*, Philosophical Compass, 2007; 2(2);196-206
- Metz Th, *Recent Work on the Meaning of Life*, 2002; 781-814.

- Metz Th, *The Concept of a Meaningful Life*, American Philosophical Quarterly 38, 2001; 137-153.
- Motahari M, *Collection of works*, Tehran: Sadra Publications, 2009, Persian.
- Motahari M, *Introduction to Islamic Worldview*, Tehran: Sadra Publications, 1996, Persian.
- Mousavi Hamedani M, *translation of Balance in the interpretation of the Holy Quran*, Tabatabai M, Qom: Qom Seminary Teachers Association, 2003, Arabic.
- Mousavi, S. M, *A report from a book, Naghd and Nazar*, 2003; 8(29-30); Persian
- Movaffagh A, *the meaning of life reflects on the perspective of religion and human schools*, Kanoone javanane andisheh, 2009, Persian.
- Nielsen K, *Linguistic Philosophy and the Meaning of Life*, E.D.Klemk, Oxford University Press, 2000.
- Nozick R, *Philosophy and the meaning of Life Philosophical Explanations*, Cambridge: Harvard University Press, 2000.
- Omrani, M, *Quran and meaning therapy*, Cultural Studies in Islamic Azad University, 2009 ;3. Persian.
- Pouya A, *The Meaning of Life, (Christianity and the Meaning of Life, by Philip L. Quinn)*, Tehran: Religions Publishing, 2007, Persian.
- Sajjadi, I, *Quran and the meaning of life*, Quranic researches, Spring,45; 2006, persian
- Salamat Sh, *The meaning of life in Nahj al-Balaghah*, Supervisor, Ghanbari, Tehran: Faculty of Hadith Science, Persian, 2012, persian
- Sarukhani B, *Research methods in social sciences*, Tehran: Institute of Humanities and Cultural Studies, 1996, Persian
- Shadpour M, *Critical Study of the Meaning of Life from the Perspective of Divine Existentialism and Atheistic Existentialism*, Supervisor, Seyed Mahmoud Mousavi, Qom: Baqer al-Uloom University, 2014, Persian.
- Shayanfar, Sh and E Qaleh, *Metaphysical components of the meaning of life according to Ervin Yalom*, 2019;8(15),67-93;. persian
- Stacey, Walter. T, *Is meaningless in meaninglessness*, Translation: Azam Pouya, Criticism and comment, 2003.

یادداشت‌ها

^۱. و نیز رک: معنای زندگی در حیات دینی و حیات سکولار (نقد دیدگاه ریچارد تیلور)

http://phm.znu.ac.ir/article_34356.html

همچنین: برای آگاهی از برخی دیدگاه‌ها و دوگانه‌ها در معنای زندگی، رک: ارزیابی نظریه تدئوس متز درباره معنای زندگی https://philosophy.tabrizu.ac.ir/article_11350.html

معرفی نویسندگان

بمانعلی دهقان منگابادی دانشیار بخش علوم و قرآن و حدیث دانشگاه یزد است.

کارشناسی را در سال ۱۳۶۶ از دانشگاه فردوسی مشهد در رشته الهیات و معارف اسلامی و کارشناسی ارشد را در سال ۱۳۶۹ از دانشگاه تهران در رشته علوم قرآن و حدیث و دکترای خویش را در سال ۱۳۷۴ از دانشگاه تربیت مدرس در رشته علوم قرآن و حدیث اخذ نمود. ایشان عضو هیات تحریریه مجلات علمی پژوهشی در حوزه الهیات و دین شناسی است و از وی بیش از ۵۰ مقاله علمی پژوهشی و همایشی به ثبت رسیده است.

Dehghan monghabadi, B. associate professor, quranic science, yazd university, yazd, iran

badehghan@yazd.ac.ir

عبدالکریم عطایی اولین فارغ التحصیل رشته تفسیر تطبیقی در مقطع دکتری از دانشگاه یزد.

Ataei, A. assistant professor. Interpretation, yazd university, iran

abdolkarimataee@yahoo.com

محمد علی حیدری مزرعه آخوند استادیار بخش علوم قرآن و حدیث دانشگاه یزد.

دانش آموخته رشته علوم قرآن و حدیث در سه مقطع کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکترا از دانشگاه تهران. صاحب چندین مقاله علمی پژوهشی در حوزه علوم قرآن و حدیث

Heydari mazrea akhond, M, assistant professor, quranic science, yazd university, yazd, iran

heydari@yazd.ac.ir

How to cite this paper:

Bamanali Dehghan Monghabadi, Abdolkarim Atae, Mohamadali Heydari Mazrea Akhound (2021). The Explication of the Most Important Components and Requisites of Meaningful Life. *Journal of Ontological Researches*, 10(19), 53-78. Persian.

DOR: 20.1001.1.23453761.1400.10.19.4.0

DOI: 10.22061/orj.2021.1584

URL: https://orj.sru.ac.ir/article_1584.html

Copyrights for this article are retained by the author(s) with publishing rights granted to SRU Press. The content of this article is subject to the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC-BY-NC 4.0) License. For more information, please visit <https://www.creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode>.